

ЗМІСТ

ВСТУП	4

Розділ I. ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ПРАВОВОГО СТАТУСУ АРБІТРА: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

1.1. Історія розвитку міжнародного комерційного арбітражу та інституту арбітра.....	6
1.2. Арбітражні (третейські) та державні суди: спільні та відмінні риси.....	20
1.3. Міжнародно-правові та національно-правові джерела регулювання правового статусу арбітрів.....	29
1.4. Значення та роль правил етики міжнародних арбітрів.....	41
1.5. Процедури призначення арбітрів. Припинення повноважень арбітрів.....	47

Розділ II. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ ЕЛЕМЕНТІВ ПРАВОВОГО СТАТУСУ АРБІТРІВ

2.1. Елементи правового статусу арбітра.....	65
2.2. Правосуб'єктність арбітрів.....	73
2.3. Права та обов'язки арбітрів.....	98
2.4. Притягнення до відповідальності арбітрів.....	103

РОЗДІЛ III. ОКРЕМІ ОСОБЛИВОСТІ АРБІТРАЖНОГО ПРОЦЕСУ ЩОДО ФОРМУВАННЯ СКЛАДУ ТРЕТЕЙСЬКОГО СУДУ

3.1. Гонорари арбітрів.....	111
3.2. Відвід арбітрів.....	116
3.3. Відновлення статусу арбітрів.....	131

ВИСНОВКИ	136

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	140

ВСТУП

Важливу роль та значення міжнародного комерційного арбітражу в системі міжнародних економічних зв'язків вже давно визнано міжнародною спільнотою. Адже міжнародні комерційні арбітражі є ефективним та надійним засобом вирішення спорів, що виникають у процесі міжнародної торгівлі. Швидко та справедливо вирішення арбітражними судами таких спорів сприяє розширенню та полегшенню торговельного та економічного співробітництва. В багатьох країнах світу протягом останніх десятиліть саме міжнародний комерційний арбітраж став основним засобом вирішення спорів, пов'язаних зі здійсненням зовнішньоекономічної діяльності, а постійнодіючі міжнародні арбітражні суди набули авторитету та визнання.

Сформоване відношення до такого альтернативного засобу вирішення спорів не в останню чергу пов'язується із тим, що арбітрами, які залучаються до вирішення комерційних спорів, виступають високо-кваліфіковані фахівці з беззаперечним авторитетом і визнанням як у наукових колах, так і серед учасників торговельного обороту. Поряд із сторонами арбітражного процесу арбітр чи арбітри є центральними фігурами у галузі відправлення третейського судочинства.

Питання правового статусу арбітра являє собою одну із ключових проблем міжнародного комерційного арбітражу. Зазначимо, що досі немає загальновизнаного підходу до проблеми поняття та змісту правового статусу арбітра. В найбільш широкому розумінні його суть полягає у з'ясуванні питання про те, що собою являє правовий статус арбітра та які елементи він охоплює.

Усі ці питання по-різному вирішуються у зарубіжних країнах. Різне законодавче вирішення окресленої проблеми аж ніяк не сприяє уніфікації норм у галузі міжнародного комерційного арбітражу, виробленню єдиних модельних правил щодо арбітражного розгляду. Розв'язання цих проблем, безперечно, полегшило б для учасників міжнародної торгівлі вирішення тих чи інших спорів, що в кінцевому результаті дозволило б не розривати комерційні відносини, а розвивати їх у майбутньому.

Зважаючи на вищенаведене, можна зробити висновок, що питання правового статусу арбітра міжнародного комерційного арбітражу є досить актуальними нині для науки міжнародного приватного права

та арбітражної практики. Його ґрунтовне дослідження вбачається необхідним для того, щоб вирішити вищезокреслені проблеми і зробити спробу дати відповіді на питання, які зумовлюють для науки і практики підвищений інтерес.

Визначення правового статусу арбітра міжнародного комерційного арбітражу потребує ґрунтовного наукового дослідження. Такий стан пояснюється в основному тим, що науковці недооцінюють проблему правового статусу арбітра. Адже результат арбітражного розгляду прямо залежить від арбітрів, їх компетентності, кваліфікованості, порядності, справедливості. Проте у цілому наукових праць щодо організації та діяльності міжнародного комерційного арбітражу стає дедалі більше. Фундаментальні розробки у цій галузі були здійснені такими науковцями, як: М. Богуславський, П. Браше, О. Брунцева, Р. Давід, О. Данилевич, Г. Дмитрієва, М. Єлісеєв, Н. Єрпильова, Б. Карабельников, О. Казачков, В. Комаров, О. Комаров, С. Кравцов, О. Крупчан, О. Костин, Ф. Клейн, С. Курочкін, С. Лазарева, С. Лебедев, Л. Лунц, М. Мальський, І. Маришева, О. Мінаков, М. Месжер, В. Мусін, С. Ніколюкін, Дж. Паулсон, Ю. Притика, А. Піле, І. Побірченко, М. Розенберг, Ж. Рубелен-Девіші, Ф. Рюсель, П. Сандерс, О. Скворцов, Дж. Сюїссе-Хол, Т. Сліпачук, О. Торгашин, П. Фушар, Н. Хаммонд, Б. Хейфец, І. Хлестова, Г. Цірат, В. Штейнер, К. Шмітгофф, М. Шварц та ін.

Вважаємо, що монографія буде корисна науковим та науково-педагогічним працівникам вищих навчальних закладів і наукових установ, студентам, аспірантам, докторантам, арбітрам міжнародних комерційних арбітражів та всім, хто цікавиться актуальними питаннями міжнародного комерційного арбітражу.

Розділ I
**ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ
ПРАВОВОГО СТАТУСУ АРБІТРА:
ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ**

**1.1. Історія розвитку міжнародного комерційного
арбітражу та інституту арбітра**

В наш час діяльність міжнародних комерційних арбітражів має велике значення для вирішення різних комерційних спорів. Роль арбітражу продовжує зростати і кожного року саме цим засобом врегульовується все більше комерційних спорів. Про це говорять як світові, так і вітчизняні статистичні показники¹.

Важливо усвідомлювати, що міжнародний комерційний арбітраж закріпив чіткі позиції у системі вирішення спорів. Третейське судочинство відіграє також більш гуманну роль, ніж традиційні суди, адже дає сторонам більшу свободу, та в певному розумінні спрямовану на пошук компромісу – власне принципу, якому арбітраж частково завдячує своєму розвитку.

Центральною фігурою в міжнародному комерційному арбітражі поряд із сторонами є **арбітр**, який виступає у ролі справедливого судді, посередника при вирішенні спорів, який має беззаперечний авторитет та необхідні знання для з'ясування істини у спорі.

Етимологія латинського **терміна** *arbiter* остаточно не з'ясована. На початку це слово мало кілька значень: *свідок, професор, власник*. З популяризацією арбітражу термін став сталим та детермінованим. Арбітром вважалася незалежна, шанована особа, яка діяла неупереджено, мала високі моральні обов'язки, виносячи рішення щодо конкретного спору.

У комерційних спорах арбітрами часто виступали знатні торговці із досконалою репутацією, які мали значний досвід у торгівлі і могли давати корисні поради щодо того, як краще вирішити спір (чи вирішували його). Відомий французький

¹ Мальський М. Історіографія розвитку арбітражної угоди / Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. Вип. 25, 2008. С. 164.

юрист Ф. Фушард зазначає, що арбітраж є елементарним методом вирішення спорів, тому що він полягає у тому щоб передати їх на вирішення пересічним громадянам, єдина кваліфікація яких – це те, що їх було обрано сторонами¹.

Як видається, причиною розвитку усіх видів арбітражу була потреба у додатковій можливості передання спору на вирішення третім особам, які мали діяти неупереджено і надавати сторонам рівні можливості виявити своє бачення справи та її обставин, фактів, прав та зобов'язань. Саме на висловленні поваги і довіри обох сторін до третьої базується призначення останньої арбітром. Державні суди та судді, зокрема у порівнянні, часто були менш ефективними в розумінні часу, мали менше досвіду в торгівлі та були більш консервативними.

Прототипи арбітрів існували вже в Римській імперії, діяльність яких і стала першоосновою для формування сучасної арбітражної системи. Рецепція даного інституту з римського права зумовлена його ефективною діяльністю, швидким розглядом справи з мінімальними затратами та на умовах, які сторони самі встановлюють.

На початкових стадіях розвитку міжнародного комерційного арбітражу розгляд спорів був справою приватною, а не державною. Арбітр вибирався самими сторонами, між якими виник спір. До того ж сторони усвідомлювали, що вони добровільно довіряють винесення ухвали по своїй справі конкретній особі і наперед зобов'язувалися підкорятися цьому рішенням. Повноваження арбітра ґрунтувалося на договірних засадах, на волі учасників спору, що власне і є визначальними характеристиками арбітражу в цілому того часу². Крім визначених ознак у перших арбітражах присутні також були такі важливі складові належного розгляду міжнародних комерційних спорів, як дотримання комерційної

¹ Fouchard F. *L'arbitrage Commercial International* (1965) // Redfern A., Hunter M. *Law and Practice of International Commercial Arbitration*, Sweet and Maxwell Limited. 4th edition, 2004. P. 2.

² Вицын А. И. *Третейский суд по русскому праву. Историко-догматическое рассуждение*. М.: Типография В. Готье, 1856. 96 с.

таємниці арбітрами. У процесі розгляду спорів широко використовуються також елементи змагальності і активно застосовується співпраця сторін, можливість досягнення різних форм компромісів: мирової угоди, взаємозаліків тощо.

Особливістю арбітражних процедур у Римі було те, що перш ніж справа надходила на розгляд арбітрові вона первісно мала проходити першу інстанцію – у претора (*in jure*), який доручав конкретному арбітрові вирішити спір. Позиція арбітра в процесі була дещо інша, ніж звичайного судді. Арбітр повинен був керуватися не суворою буквою закону (*jus strictum*), а загальною справедливістю (*aequitas*). Очевидно, що претор повинен був надати арбітру більш широкі повноваження, що він і висловлював у частині своєї формули, яка називалася ад'юдикацією (*adjudicatio*).

Пізніше арбітрів стали називати третейськими суддями, що обиралися за обоюсторонньою згодою сторін для вирішення якогось цивільного спору. Згідно з формулою «*Ait praetor «Qui arbitrium pecunia compromissa receperit»*» (тобто, хто узяв на себе зобов'язання розглянути справу на підставі існуючого спору між сторонами угоди) дві особи, які дійшли між собою згоди передати свій спір на розгляд третейського судді, укладають угоду з визначеним арбітром. Така угода отримала назву *receptum arbitrii*. З цієї угоди для арбітра випливає зобов'язання розглянути прийнятну ним справу. З цього приводу в Дігестах говориться, що претор нікого не може змусити прийняти на себе роль третейського судді (*arbitrium recipere*), тому що це – вільний вибір кожного й немає потреби примусово покладати такі обов'язки на когось. Але якщо хто-небудь вже взяв на себе розгляд справи як третейський суддя, то цю справу претор вважає такою, що відноситься до предмета його турбот і захисту: потрібно, аби передана арбітру справа була завершена і щоб не порушувалась довіра осіб, які обрали арбітра як добросовісну людину. За ухилення від виконання *receptum arbitrii* третейський суддя піддавався штрафу. Тільки за наявності особливо поважних причин третейському судді дозволялося не виконати взяті на себе зобов'язання; в якості таких поважних причин розглядалися, приміром, ворожі стосунки, що встановилися

між сторонами, між якими виник спір, і арбітром після укладення *rescriptum*; хвороба арбітра, покладання на нього публічних обов'язків, що не дозволяють виконати завдання арбітра тощо.¹

Можна стверджувати, що у римському праві звернення до арбітра для вирішення торговельних спорів мотивувалося, по-перше, уникненням затягування процедури розгляду спору, а, по-друге, зменшенням витрат. Арбітражна система, створена в Стародавньому Римі, знайшла своє відтворення у практиці європейських країн і навіть змогла ухилитись від неприязні англійських загальних судів.

Стародавній Рим і особливо римське право відіграли, на думку багатьох вчених, визначальну роль першоджерела сучасного міжнародного права². Рим тричі підкоряв світ: перший раз своїми легіонами, що поставили його в центр тодішнього «*orbis terrarum*» кола земель, що омиваються Середземним морем; другий раз – християнством; третій раз – запозиченням римського права пізньофеодальною Європою, яке через сторіччя стало основою десятків буржуазних кодифікацій права, нескінченним термінологічним джерелом, енциклопедіями понять і визначень, зберігаючи свій авторитет до наших днів³. Римські юристи ніколи не вчили дивитися на закон як на «букву», що не допускає ні тлумачення, ні коментування, ні співвідношення з практичними потребами самого життя. Основні зусилля такої роботи спрямовувалися, у першу чергу, на забезпечення потреб громадян, на задоволення їхніх законних інтересів, виходячи із суті ситуації, а не із норми права, про це, зокрема, вказував юрист Модестін: «...не можна

¹ Агафонов С. А. Римське право: навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисципліни. К.: КНЕУ, 2005. 143 с.; Калюжний Р. А. Римське приватне право. Курс лекцій. К.: Істина, 2005. 144 с.; Орач Є. М., Тищик Б. Й. Основи римського приватного права: навчальний посібник. Львів: Ред.-вид. відділ Львів. ун-ту., 2000. 238 с.; Основи римського приватного права: підручник / В. І. Борисова, Л. М. Баранова, М. В. Домашенко та ін.; за заг. ред. В. І. Борисової та Л. М. Баранової. Х.: Право, 2008. 224 с.

² Комаров А. С. Международные соглашения в области внешнеэкономического арбитража // Закон. 2005. № 12. С. 9.

³ Черниловский З. М. Римское частное право. Элементарный курс. М.: Право и закон, 1997. С. 5.